

Sociální politika a zdokonaňování systému plánovitého řízení sociálních procesů

FRANTIŠEK KUTTA
Ústav pro filozofii a sociologii,
Praha

1. Společenská podstata sociální politiky

Politika je spolu s ideologií, kulturou a právem podstatnou součástí společenské nadstavby, která se týčí nad materiálně technickou a ekonomickou základnou společnosti.

Mezi politikou a ostatními stránkami společenské existence je složitý systém zpětných vazeb, na míře jehož postižení závisí i efektivnost plánovitého řízení, které je nástrojem převodu politických idejí a záměrů do společenské praxe.

Politika je určována charakterem politického systému, jehož rozhodujícím mocenským článkem je stát, který disponuje určitým systémem řízení jako nástrojem realizace politiky zcela určité vládnoucí třídy.

Realizace politiky této třídy je možná prostřednictvím řízení rozvoje materiálně technické a ekonomické základny. Každá politická moc se snaží využít techniky a ekonomiky pro cíle své vládnoucí třídy, technika a ekonomika sama však podléhá objektivním, na vůli této třídy nezávislým přírodním a společenským zákonitostem. Proto i efektivnost plánování a řízení společnosti je závislá na míře poznání a využití těchto objektivních zákonitostí, což určuje míru správnosti a společenské efektivnosti politiky.

V důsledku relativity společenského poznání existuje mezi ekonomikou a politikou dialektický, rozporný vztah. „Je to vzájemné působení dvou nerovných sil: na jedné straně ekonomického pohybu a na druhé straně nové politické moci, která usiluje o co nejvyšší samostatnost a která, jednou nastolena, je také nadána vlastním pohybem“ [Marx—Engels 1955 : 518].

Snaha o samostatnost politiky je však podřízena objektivním potřebám rozvoje ekonomiky. Společensky efektivní politika slouží rozvoji ekonomiky a je touto ekonomikou určována. Proto také V. I. Lenin zdůrazňoval, že „... Každá nadstavba (nevyhnutelně nutná, pokud není dokončeno odstranění tříd, pokud není vytvořena beztrždní společnost) slouží koneckonců výrobě a je určována koneckonců výrobními vztahy dané společnosti“ [Lenin 1955 : 78].

Politika je spjata s určitými *subjektivními, třídními zájmy* vládnoucí třídy, které mohou, ale nemusí být shodné s objektivními zákonitostmi vývoje, na čemž závisí i kladný či záporný vliv politiky na ekonomický a společenský rozvoj. V té souvislosti B. Engels zdůrazňoval, že „... zpětné působení státní moci na ekonomický vývoj může být trojího druhu: může směřovat *týmž směrem* a pak to jde rychleji, může směřovat *proti* a pak v dnešní době u každého velkého národa dříve či později ztroskotá, anebo může ekonomickému rozvoji určité směry odříznout a jiné předepsat — takový případ se nakonec redukuje na jeden z obou předchozích“ [Marx—Engels 1972 : 565-566].

Rozdílné zájmy vládnoucích tříd, závislé na zcela určité ekonomice, jsou základem podstatných rozdílů mezi politikou různých společenských systémů.

Tak v kapitalistickém společenském systému je politika vládnoucí buržoazie odrazem antagonistických rozporů mezi prací a kapitálem. Politika vládnoucí třídy kapitalistů je v oblasti ekonomické vedena v zájmu maximalizace zisků na základě

dosahování co nejvyšší nadhodnoty. V oblasti sociální pak se vládnoucí třída snaží minimalizovat mzdy a platy a určitá sociální opatření, která mají charitativní charakter, jsou výslednicí boje dělnické třídy za její práva, výslednicí dílčích ústupků buržoazie v rámci všeobecných vykořisťovatelských cílů.

Základem socialistické politiky je politický systém, v čele jehož institucionálních funkcí stojí komunistická strana, avantgarda vládnoucí dělnické třídy, jejíž třídní zájmy jsou totožné se zájmy všeho lidu. Další instituce socialistického politického systému, socialistický stát a masové organizace pracujících v čele s Revolučním odborovým hnutím a Socialistickým svazem mládeže, se řídí jednotnou politikou komunistické strany. Komunistická strana zaměřuje veškeré úsilí politických organizací, kolektivů i jednotlivců k využití všech podmínek rozvoje společenského bohatství, na němž se všichni podílejí podle svých zásluh. Politické vztahy, které se na základě politiky strany rozvíjejí, jsou důležitou základní podmínkou rozvoje veškerých společenských vztahů. Klasikové marxismu v té souvislosti zdůrazňovali, že „politické vztahy mezi lidmi jsou samozřejmě také sociální, společenské vztahy, jako jsou vůbec všechny vztahy mezi lidmi. Proto také všechny otázky týkající se vzájemných vztahů jsou otázkami sociálními“ [Marx — Engels 1958 : 308].

Sociální politika komunistické strany je určujícím činitelem pro politiku socialistického státu, Revolučního odborového hnutí a všech masových organizací pracujících, je určujícím činitelem charakteru celého systému řízení společenských procesů. Sociální politika komunistické strany je tedy těsně spjata s plánováním a řízením sociálních procesů. Z jedné strany je veškerý sociální rozvoj závislý na sociální politice strany, z druhé strany je realizace plánovaných úkolů spjata s ověřováním správnosti politických opatření a dalším zdokonalováním sociální politiky. Mezi sociální politikou a plánováním sociálních procesů je přímá zpětná vazba, zajišťující přeměnu politických idejí a opatření v materiální sílu společenského rozvoje.

2. Dvojí pojetí sociální politiky a sociálního plánu

Rozsáhlé diskuse o vztahu mezi ekonomickým a sociálním potvrzují vzájemné „prolínání“ sociální stránky do všech ostatních stránek společenské existence. Klasikové marxismu-leninismu proto dávali rovnítko mezi „sociální“ a „společenské“ a V. I. Lenin výslovně konstatoval: „Jak může existovat něco ekonomického, co by nebylo sociální“ [Lenin 1955 : 32].

Proto také autoři zásadní sovětské publikace *Socialnaja politika KPSS* konstatují, že „sociální v reálném životě neexistuje odděleně od jiných stránek společenského systému; sociální procesy a sociální vztahy jsou organicky vpleteny do celkové tkáně společenského života a rozvíjejí se v jednotě se všemi ostatními společenskými vztahy“ [Socialnaja 1979 : 13].

Zároveň však titíž autoři zdůrazňují, že „... teoretické vyčlenění sociálních vztahů a sociálních procesů je neobyčejně důležité a plodné, neboť dovoluje odhalit mnohotvárnost společenského života, vidět dialektiku rozdílných společenských procesů, tvořit politiku strany jak ve vztahu ke společnosti jako celku, tak k jednotlivým sférám společenského života“ (Tamtéž).

V základu vymezení sociální politiky a s ní spjatého sociálního plánování leží vztah mezi obecným, zvláštním a jednotlivým v rámci společenského rozvoje. Tento vztah je i základem dvojího vymezení sociální politiky a sociálního plánování.

V širokém slova smyslu se sociální politika a sociální plánování chápe ve smyslu celospolečenském, jako postižení všech stránek společenské existence politikou a plánem. Jde tu o jednotnou celospolečenskou politiku komunistické strany a socialistického státu, zahrnující komplexně stránku vědeckotechnickou, ekonomickou i nadstavbovou (rozvoj ideologie, kultury, práva atd.). Základem tohoto pojetí v praxi je národohospodářská politika, spjatá se všemi materiálně technickými zdroji

(rozvoj energetické, surovinové a technické základny) a celospolečenskými sociálními cíli, které jsou zároveň i mohutným zdrojem společenského rozvoje.

Široké pojetí sociální politiky a sociálního či celospolečenského plánování je základní a rozhodující, neboť obsahuje nutnou optimalizaci vazeb mezi všemi stránkami společenské existence a ve své reálné podobě zaručuje vysokou efektivnost společenského pokroku.

V *úzkém slova smyslu* se sociální politika a plán chápe jako postižení určité, sociální stránky společenského rozvoje, spjaté bezprostředně s rozvojem člověka a sociální struktury společnosti. Jde tu o svého druhu účelovou abstrakci části od celospolečenského celku.

Základem tohoto vymezení může být rozdíl mezi „ekonomickým“ rozdělováním podle množství, kvality a společenské užitečnosti práce a „sociálním“ společenským rozdělováním mimo tento obecně platný mzdový princip. V plánovací praxi je to rozdíl mezi „ekonomickým“ plánováním elementů výrobních sil a národohospodářských vztahů a „sociálním“ plánováním společenských vztahů v oblasti rozvoje socialistické sociálně třídní struktury a životního způsobu.

Oprávnění užšího pojetí politiky a plánu je dáno potřebou hlubšího poznání objektivní reality cestou jejího abstraktního rozdělení a hlubší analýzy. Jednotná politika a plán se člení podle jednotlivých stránek společenské existence (vědeckotechnická, ekonomická, sociální politika a plán) a podle potřeb společenské praxe (plán a politika finanční, kulturní, školská, populační atd.).

Rozdělení na politiku a plán ekonomický a sociální má své oprávnění i z hlediska zvláštností ekonomické a sociální analýzy. Ekonomická analýza je založena na všeobecném hodnotovém ekvivalentu, jehož prostřednictvím lze kvantifikovat kvalitativně rozdílné národohospodářské jevy. Naproti tomu složitá sociální analýza takového všeobecného ekvivalentu postrádá a sociální jevy je nutno často indikovat složitými heuristickými operacemi. Zároveň se však vzájemné objektivní vazby mezi ekonomickým a sociálním promítají i do analýzy, v níž řada ekonomických ukazatelů může sloužit jako indikátor sociálních jevů, a naopak řada sociálních indikátorů obráží i jevy ekonomické.

Sociální plán v *úzkém slova smyslu* představuje určitou část plánovacího systému. Jeho efektivnost spočívá v míře jeho provázání s ostatními částmi národohospodářského, výrobního a finančního plánu. Mezi užším a širším pojetím sociální politiky a sociálního plánu existuje těsná vazba a není v nich rozdíl pouze v kvantitě zahrnutých společenských elementů. Širší pojetí je oproti užšímu vyšší kvalitou. Teprve optimalizace a syntéza všech stránek společenské existence v jednotné sociální politice a plánu zajišťuje vysokou inovační, rozvojovou efektivnost společenského rozvoje jako celku i jeho jednotlivých částí.

3. Cíle a zaměření sociální politiky

Cíle sociální politiky i plánu jsou podřízeny obecné cílové funkci socialismu, kterou B. Engels formuloval takto: „Možnost zajistit společenskou výrobou všem členům společnosti existenci, jež nejen materiálně úplně postačuje a den ode dne se stává bohatší, nýbrž jež jim zaručuje i úplné svobodné rozvinutí jejich tělesných i duševních vloh“ [Engels 1949 : 245].

Toto pojetí dále rozvinul V. I. Lenin, když kritizoval Plechanovovu charakteristiku socialistického výrobního způsobu jako organizace zajišťující uspokojování potřeb celé společnosti i jejích členů. V. I. Lenin k tomu poznamenal: „To nestačí. Takovou organizaci zajistí možná i trusty. Jasnější by bylo „na účet celé společnosti“ (neboť to zahrnuje plánovitost a poukazuje na toho, kdo této plánovitosti udává směr), a ne pouze k uspokojování potřeb členů, nýbrž k zajištění *úplného* blahobytu a svobodného *všestranného vývoje* všech členů společnosti“ [Lenin 1953 : 48].

V souhlase s obecnou cílovou funkcí socialismu, která představuje i základní socialistickou zákonitost, je cílem sociální politiky komunistické strany *všestranný rozvoj osobnosti* všech občanů *na základě uspokojování jejich rostoucích hmotných a kulturních potřeb, na základě neustálého, všestranného růstu společenského bohatství*. Rozvoj úplného blahobytu je závislý na rozvoji socialistické ekonomiky, zvyšování efektivnosti společenské výroby na základě rozvoje vědeckotechnických, ekonomických a sociálních inovací. Tato sociální politika je zaměřena na rozvoj sociálně třídní struktury socialistické společnosti cestou odstraňování rozdílů mezi jejími třídami a skupinami, s cílem vybudování beztřídní společnosti, na rozvoj socialistické demokracie a účasti pracujících na řízení, na všestranný rozvoj socialistického životního způsobu.

Na základě cílových funkcí sociální politiky lze vymezit i její základní směry.

Sociální politika se především soustřeďuje na sféru základní životní činnosti člověka — *sféru práce*. Základním cílem je tu progresivní změna v obsahu a charakteru práce, naplnění jejího intelektuálního obsahu, zvýšení tvůrčího charakteru práce. Politika ve sféře práce je těsně spjata na jedné straně s *vědeckotechnickou politikou*, na druhé straně s *kádrovou a personální politikou*. Vědeckotechnický rozvoj v období komplexní mechanizace a automatizace výroby je objektivním základem postupné likvidace jednoduché ruční, málo kvalifikované, těžké a zdraví škodlivé práce, odstranění staré dělby práce a přechodu k vysoce kvalifikované tvůrčí práci. Z druhé strany je proporcionální rozvoj kádrové struktury podmínkou technického rozvoje. *Kádrová a personální politika*, založená na poznání objektivních zákonitostí rozvoje vztahů mezi vědeckotechnickým, ekonomickým a sociálním rozvojem, zajišťuje na jedné straně zdokonalování pracovní síly, na druhé straně její optimální využití tak, aby nedocházelo k plýtvání a nevyužívání práce. V současném období vývoje socialismu existují vedle sebe výroby různé technicko-organizační úrovně, podmiňující vedle potřeby vysoce kvalifikovaných kádrů i existenci masy málo produktivní ruční práce. Úkolem kádrové a personální politiky je nejen optimální rozmístování, ale i výchova kádrů k tvůrčí, iniciativní práci, právě tak jako vytváření podmínek pro tuto práci. Jde o neustálé zvyšování kvalifikace, způsobilosti k osvojování nových profesí a nových pracovních metod, nových druhů produkce, o rozvoj kolektivismu, iniciativnosti, disciplinovanosti, způsobilosti samostatného rozhodování a dalších progresivních znalostí a způsobilostí kádrů. Význam kádrové a personální politiky byl v ČSSR zdůrazněn i v samotném oficiálním názvu sociálních plánů, které se nazývají plány personálního a sociálního rozvoje.

Kádrová a personální politika je těsně spjata se *mzdovou politikou*, jejímž úkolem je zajistit odměňování podle množství, kvality a společenské užitečnosti práce s cílem co nejrychlejšího růstu produktivity práce, předstihujícího úhrnný růst mezd tak, aby stoupající koupěschopnost obyvatelstva byla zajišťována odpovídajícím množstvím a kvalitou spotřebních statků a služeb. Úkolem mzdové politiky je zvyšování stimulační a regulační role mzdového systému, spjatého se systémem prémiovým, který kromě funkce reprodukční musí zajišťovat hmotné a morální stimulování k vyšší pracovní výkonnosti a ekonomické efektivnosti, hospodárnosti, zvyšování kvality výrobků a kvalifikace samotných pracovníků.

Důležitým úkolem sociální politiky ve sféře práce je *zdokonalování ochrany a bezpečnosti práce*, snižování nemocnosti a úrazovosti, která je zdrojem narušování organizace práce, růstu nákladů na udržování pracovní síly a snižování efektivnosti společenské práce a výroby.

Výsledkem vynakládání práce ve výrobě je rozvoj *sféry spotřeby*. Cílem sociální politiky v této sféře je všestranné zvyšování úrovně a zdokonalování struktury spotřeby materiálních statků a služeb, zvyšování jejich kvality a rozšiřování jejich sortimentu. Stále větší význam má uspokojování nehmotných potřeb kulturních

v širokém slova smyslu kultury práce, umění, sportu. Socialistická politika je zaměřena proti projevům konzumní společnosti, vedoucí k hypertrofii hmotné spotřeby, ke škodlivé, nadměrné hmotné spotřebě spojené s omezením pohybových aktivit. Nadměrná spotřeba je spjata s nadměrným a samoučelným růstem výroby zbytných, zdraví škodlivých výrobků. Problematika rozvoje společenské spotřeby je složitá, založená na vývoji motivací a potřeb. Stále výrazněji vystupuje nutnost plánování a řízení nejen spotřeby samé, ale i motivací a tvorby potřeb, spjaté s rozsáhlým výchovným, osvětovým, propagačním ovlivňováním vzniku potřeb a progresivních změn v celém socialistickém životním způsobu.

Sociální politika je spjata s *politikou zdravotní*, jejímž cílem je boj proti nemocnosti a rozvoj zdravého, fyzicky a duševně vyspělého pokolení.

Změny v obsahu a charakteru práce a s nimi spjaté změny v kádrové struktuře jsou základem změn v celé *sociálně třídní struktuře* společnosti, jejíž vývojová regulace je předmětem sociální politiky a plánovitého řízení sociálních procesů.

Ve všech socialistických zemích byly odstraněny podstatné sociální rozdíly mezi třídami a sociálními skupinami. Další proces homogenizace sociálně třídní struktury se uskutečňuje cestou postupného odstraňování rozdílů v obsahu práce a velikosti příjmů a spotřeby, cestou sblížování základních forem socialistického vlastnictví. Sociální politika se zde orientuje na důsledné dodržování socialistického principu odměňování podle množství, kvality a společenské užitečnosti práce, na racionální využívání prostředků ze společenských spotřebních fondů a sblížování příjmové úrovně tříd a skupin cestou především zvyšování vzdělání a kvalifikace obyvatelstva.

Prvořadou pozornost je třeba věnovat rozvoji jednotlivých subjektů sociálně třídní struktury, a zvláště pak rozvoji jejich aktivity a iniciativy. Především je nutno napomáhat realizaci historického poslání a vedoucí role *dělnické třídy* cestou rozvíjení její účasti na všech formách řízení a správy, napomáhat sblížování úrovně vzdělání a kvalifikace mezi dělnickou třídou, rolnictvem a inteligencí cestou rozvoje materiální a morální motivace k vysoce výkonné a kvalifikované práci.

V podmínkách budování rozvinutého socialismu roste objektivně *úloha mládeže* v rozvoji sociálně třídní struktury a progresivních změnách v obsahu a charakteru práce. Ekonomickou aktivitu mládeže je třeba orientovat na řešení problémů změn ve struktuře národního hospodářství na základě rychlého vědeckotechnického rozvoje technologicky progresivních výrobních odvětví a oborů. Rozvoj motivace a tvůrčí iniciativy mládeže je závislý na celé řadě sociálních opatření. Jde tu o zajištění mladé pracovní síly byty, jeslemi, mateřskými školami, službami, rekreací atd. Zároveň je třeba věnovat pozornost sociální pomoci mládeži při jejím vyrovnávání se s rychlými změnami v životním způsobu, spjatými se vstupem do pracovní sféry a zakládáním rodiny. Mezi rozměrem zdrojů nabízených státem (jako jsou různé druhy půjček), zdrojů ze širších rodin (pomoc rodičů) a vlastních zdrojů mladých rodin je třeba hledat optimální cesty tak, aby se zvyšoval podíl vlastního ekonomického zabezpečení mládeže. Souvisí to s vytvářením optimálních modelů aktivní životní dráhy jednotlivců, založených na urychlování proudění kádrů k vyšším stupňům kvalifikace a řídicím funkcím.

Sociální rozvoj mládeže je bezprostředně spjat s *rozvojem rodiny*, která zůstává vedle pracovního kolektivu základní buňkou socialistické společnosti. Základním úkolem sociální politiky v této sféře je optimalizace tří základních funkcí rodiny — funkce biologicko-reprodukční, hospodářsko-spotřebitelské a socializačně kulturní, která se v systému rodinných funkcí postupně dostává do popředí.

Optimalizace základních funkcí rodiny je závislá především na řešení *sociálního rozvoje žen*. Jde tu v podstatě opět o optimalizaci tří základních sociálních funkcí ženy — mateřské, profesionální a společensko-politické. Proto je nutno zvláště v období, kdy mateřská funkce je v rámci životního cyklu ženy nejvýraznější, vytvářet pro ni optimální podmínky v oblasti práce i v oblasti rodiny. V zabezpečová-

ní sociálního rozvoje žen a rodin se odráží celá škála úkolů sociální politiky, úpravami pracovních režimů počínaje, přes různé formy pomoci mladým rodinám až k zajišťování rychlého rozvoje sociální infrastruktury jako podmínky zjednodušení domácí práce.

Nemalou pozornost je třeba věnovat i sociálnímu zajištění osob v *postproduktivním věku*, jejichž podíl přibývá se zvyšující se zdravotní péčí a kulturou životního způsobu. V této části sociální struktury se skrývá velké bohatství životní zkušenosti, kterou je třeba využívat přiměřeně zdravotní úrovni a míře seberealizace každého jednotlivce. Kromě řešení problémů volného času je pro tuto sociální skupinu nutno vytvářet možnosti dodatečného zapojení do společenského pracovního procesu.

V období budování rozvinutého socialismu, spjatého s rychlým vědeckotechnickým rozvojem, výrazně vzrůstá úloha *pracovního kolektivu*. Nezbytnost sociálního rozvoje kolektivů pracujících si vynutila i vznik prvních forem sociálního plánování v socialistických organizacích. Společenská role pracovních kolektivů je vysoce vyzdvížena v nové Ústavě SSSR a Zákonu o pracovních kolektivech, které právně vymezují úlohu, práva a povinnosti pracovních kolektivů v rozvoji socialistické společnosti. Pracovní kolektiv jako základní buňka socialistické společnosti je významným subjektem sociálně třídní struktury a veškeré společenské reprodukce, odráží se v něm komplexně souhrn společenských vztahů v jednotě všech jejích vědeckotechnických, ekonomických a sociálně politických stránek.

Rozvoj pracovních kolektivů je spjat s rozvojem socialistické demokracie, s neustálým rozšiřováním jejich sociální subjektivity formou účasti na plánovitém řízení sociálních procesů. Jde tu o účast pracovních kolektivů na rozvoji socialistické organizace práce a racionalizace, na rozvoji pracovní iniciativy a socialistické soutěžení ve všech jeho formách individuálních a kolektivních, na zdokonalování mzdového systému a systému normování práce a výroby, na rozvoji vynálezeckého a novátorského hnutí, na tvorbě, realizaci a kontrole plnění plánů a programů sociálního rozvoje. Aktivita a iniciativa pracovního kolektivu napomáhá řešení jak pracovních, tak mimopracovních podmínek všestranného rozvoje pracujících, realizovaných jak v rámci primárních kolektivů, tak na úrovni podnikové, nadpodnikové a územní, kde pracovní kolektiv působí prostřednictvím svých zástupců, návrhů a doporučení řídicím orgánům. Péče o všestranný rozvoj pracovních kolektivů, jejich subjektivity, iniciativy a tvůrčí aktivity je jedním ze základních úkolů sociální politiky.

V druhé polovině našeho století neustále vzrůstá úloha sociální politiky při *ochraně a tvorbě životního prostředí*. Životní prostředí jako souhrn přírodních a společenských, materiálních a kulturních hodnot je základem existence a rozvoje člověka a společnosti, v jeho rámci se vytvářejí podmínky pro reprodukci všech složek výrobních sil a pro všechny životní činnosti člověka.

S velkou naléhavostí tu vystupuje potřeba ochrany a tvorby *přírodního prostředí*, jehož úroveň je limitujícím faktorem veškerého rozvoje společnosti. Narušení ekosystémů rostoucím znečištěním půdy, ovzduší a vod vede k rozsáhlým ekonomickým a sociálním škodám, mobilizujícím politiku v této sféře směrem k preventivním opatřením, na jejichž základě se ochrana a tvorba životního prostředí vůbec a přírodního prostředí zvláště musí stát součástí jakékoli výrobní činnosti. Ochrana a tvorba životního prostředí se musí stát nedílnou součástí sociálně ekonomických prognóz, programů a plánů. Hodnocení efektivnosti antidevastačních opatření se musí podřídit sociálním a ekologickým kritériím, promítnutým do systému sociálních a ekologických norem, jejichž plnění musí být závazné pro všechny řídicí orgány. Péče o přírodní prostředí se musí stát součástí činnosti podniků, resortů a územních celků, pracovní kolektivy socialistických organizací musí být na plnění ukazatelů zachování přírodního prostředí hmotně i morálně zainteresovány. Cílevědomě je nutno v této

sféře zdokonalovat výchovně vzdělávací systém a na ochranu a tvorbu přírodního prostředí orientovat občanskou iniciativu.

Další složkou životního prostředí je *prostředí hmotné*, jehož základem je rozvoj obytného prostředí, spjatý s rozvojem celé sociální infrastruktury, zajišťující obyvatelstvo dodávkou energie a vody, maloobchodní sítí, kulturně osvětovými a tělovýchovnými zařízeními a zařízeními zdravotní a sociální péče. Dodržení určité optimální proporcionality mezi všemi složkami životního prostředí, prostředí přírodního, hmotného a pracovního je důležitým předpokladem rozvoje socialistického životního způsobu.

Socialistický životní způsob jako široký komplex činností, jimiž lidé utvářejí a uspokojují své potřeby, společenských vztahů a s nimi spjatých hodnot, norem a idejí je integrovaným výrazem a výslednicí všech sociálních jevů společenské reprodukce. Životní způsob komplexně odráží kvalitativní charakteristiky společenského blahobytu v rámci společenské formace. Proto i socialistický životní způsob je systémem historicky nejvyšších potřeb, vztahů a hodnot, jejichž třídní obsah je určen dělnickou třídou. Jejich zájmy, principy, normy a hodnoty tvoří světonázorový základ životního způsobu. Jednota socialistického životního způsobu vyplývá z jednotných sociálně ekonomických podmínek společenského systému, třídní a skupinové modifikace životního způsobu závisí na odlišnosti konkrétních pracovních a životních podmínek jednotlivých tříd a vrstev.

Péče o rozvoj socialistického životního způsobu, který představuje integrovanou a integrující cílovou funkci společenského rozvoje, je nejvyšším, souhrnným úkolem sociální politiky.

Ekonomickým základem rozvoje životního způsobu je *rozvoj životní úrovně*, odrážející stupeň uspokojení potřeb lidí. Tento ekonomický základ je v životním způsobu modifikován nadstavbovými stránkami společenské existence, faktory sociálně politickými, kulturně estetickými a morálními v nejširším slova smyslu. Péče o rozvoj životního způsobu musí vycházet ze zajištění neustálého růstu životní úrovně, jejímž základem je výroba užitečných hodnot pro uspokojování potřeb obyvatelstva. Proto i jedním ze základních předpokladů rozvoje životní úrovně i životního způsobu je růst produktivity práce a efektivnosti výroby, stimulovaný rozdělovací a mzdovou politikou. Základními úkoly v této oblasti jsou: stanovení trendů zkracování pracovní doby, umožňované růstem produktivity práce, zajišťujícím rozšiřující se prostor pro svobodný a všestranný rozvoj člověka; určení proporce mezi příjmy pracovními a příjmy ze společenských spotřebních fondů; zajištění optimálního rozdělování podle socialistických principů odměňování a sociální spravedlnosti.

Oblast příjmů je podřízena socialistickému principu odměňování podle práce vyžadující náležitou diferenciaci podle zásluh, v oblasti rozdělování ze společenských fondů převládá snaha po sociální homogenizaci všech tříd a skupin sociálně třídní struktury. Optimalizace vztahů mezi sociální diferenciací a homogenizací tak, aby docházelo k motivaci pracujících k vlastnímu sebezrozvoji a zároveň k rozvíjení jejich přínosu a vztahu ke společnosti, je jedním ze základních úkolů sociální politiky.

V rámci formování socialistického životního způsobu tu jde o orientaci zájmů a motivací na ty hodnoty, které směřují ke kultivaci životních potřeb a osobnosti člověka. V pracovní sféře to znamená posilování vztahů pracovníků k produktivní a kvalitní práci a zvyšování efektivnosti výroby, upevňování jejich vztahů jak s primárním kolektivem, tak s kolektivem celého závodu a s celou společností. Důsledným odstraňováním těžkých a zdraví škodlivých prací prostřednictvím vědeckotechnických a organizačních opatření a přechodem na vyšší formy dělby práce je nutno napomáhat vzrůstu přitažlivosti práce jako základní osobnostní potřeby a prostoru pro společenskou aktivitu. S tím souvisí i stimulace rozvoje vzdělání, kvalifikace a tvůrčí iniciativy a aktivity pracujících po celé období jejich pracovní kariéry.

V mimopracovní oblasti jde rovněž o kultivaci motivací a potřeb směrem od forem pasivních k aktivním formám kulturně vzdělávacím a k odpočinku rekreací a sportem. V zájmu rozvoje socialistické demokracie je třeba cílevědomě rozšiřovat účast všech občanů na společensko-politickém životě. Vysoká míra této účasti vytváří příznivé klima pro rozvoj pozitivních motivací a aspirací, zvyšování kulturně-politické úrovně, pohotové řešení nedostatků i pro boj proti protispolečenským, sociálně patologickým jevům, jako je byrokratismus, protekcionářství, korupce a zločinnost. Rozvoj socialistického životního způsobu je závislý především na optimálním rozvoji všech tříd a skupin sociálně třídní struktury, jejich postupné homogenizaci při zachování zásad příjmové diferenciacie podle zásluh, na optimálním rozvoji socialistických pracovních, rodinných a teritoriálních kolektivů na základě sladování pracovních, rodinných a občanských povinností každého příslušníka socialistického společenství.

4. Hlavní směry zdokonalování systému plánování a řízení sociálních procesů jako rozvojového prostředku realizace sociální politiky

Plánování a řízení sociálních procesů je mohutným nástrojem realizace sociální politiky. Představuje dynamický, s rozvojem socialismu a jeho potřeb se rozvíjející systém, který svým obsahem, rozsahem a celkovou povahou musí odpovídat potřebám konkrétní etapy společenského rozvoje. Současná etapa rozvoje socialismu od převážně extenzivního k intenzivnímu ekonomickému růstu a budování rozvinutého socialismu je charakterizována značnými změnami v rozšířené společenské reprodukci, které si vynucují i podstatné progresivní změny v sociální politice a celém systému plánovitého řízení sociálních procesů.

Jestliže v počátcích budování socialismu v důsledku snah o rychlé odstranění buržoazní diskriminace dělnické třídy a založení základních sociálních jistot obyvatelstva v podmínkách poměrně nízké úrovně jednoduchých potřeb se sociální politika vyznačovala značnou mírou charitativních prvků a poměrnou jednoduchostí, nevyžadující rozsáhlý, komplexní systém sociálního řízení, pak v současné době rozsáhlé úkoly sociální politiky, zahrnující všechny stránky společenské existence ve vazbě na rozvoj přírodního prostředí, nejsou splnitelné bez odpovídajícího systému řízení sociálních procesů, postihujícího komplexně, systémově všechny komponenty sociální politiky.

Změny v rozšířené reprodukci probíhají v historii neobyčejně krátkých údobích tak, že systém řízení sociálních procesů oproti nim zastarává a vyžaduje podstatné změny. Uskutečnění těchto změn vyžaduje cílevědomý, dlouhodobý a plánovitý přístup. Proto je nutno do tradičního plánovacího systému začlenit nový *subsystém metaplánování*, obsahující prognózu a dlouhodobý program zdokonalování samotného řídicího systému ve všech jeho komponentách.

Stoupající význam plánovitého řízení životního prostředí si vynucuje rozšíření pojmů tradičních disponibilních zdrojů o další, jimiž jsou půda, voda, vzduch a informace. Je nutno tyto zdroje ocenit a zacházet s nimi jako se zdroji tradičními (suroviny, energie, kádry etc.).

Široké využití nových intenzivních zdrojů společenského růstu vyžaduje přechod od plánování podle dosažených výsledků k plánování podle skutečných nových možností. Tento obtížný inovační úkol vyžaduje, aby v plánovací praxi byl propracován pojem „společenský metapotenciál“ a cílově programová metoda plánování.

Pojem *společenský metapotenciál* je třeba chápat jako interakci dílčích zdrojů technických a ekonomických, které jsou popisovány řadou tradičních plánovacích ukazatelů a nových netradičních zdrojů ekologických a sociálních. Převážně exploatační cíle využívání zdrojů by se měly přeměnit v *cíl komplexní rozšířené reprodukce veškerého společenského metapotenciálu*. Základem tu je princip optimalizace vazeb

mezi ekonomickou, sociální a ekologickou reprodukcí na základě rozvoje celého sociálně ekonomického mechanismu.

Cílově programový princip se do oblasti řízení sociálních procesů promítá jako konkretizace obecné vědecké, systémové metody, postihující ve vnitřní jednotě a logické návaznosti všechny stupně a články výzkumu, počínaje cílovým úmyslem a konče realizací dosažených výsledků. Požadavky cílově programové metody určují i vznik rozvinutého komplexního řídicího systému, vycházejícího z prognózy, přes program, plán a projekt až do sféry realizační.

Společenský rozvoj je stále více závislý na realizaci inovací nejvyššího řádu, jejichž časový horizont daleko překračuje tradiční horizont pětiletých plánů. To souvisí s požadavkem *prodloužení plánovacího horizontu*. Snahy po prodloužení časového horizontu plánu však narážejí na zákonitost vzrůstající neurčitosti a nahodilosti společenských jevů, která prohlubuje rozpor mezi stochastickým charakterem společenského objektu a stroze deterministickým charakterem plánových modelů. Odtud i nutnost vzniku a rozvoje *prognostického systému*, jehož cílem je postihnout pravděpodobné vývojové trajektorie společnosti v dlouhodobém časovém rozměru, nedostupném pro stroze vybilancovaný plán. Obsahem prognóz jsou vícevariantní, vědecky založené podklady pro strategické úvahy rozhodovací sféry, které ústí ve stanovení systému cílů generálních programů a dlouhodobých plánů. Vývoj prognostického systému je založen na nepřetržité prognostické činnosti, za níž se časový horizont prognózy postupně posunuje a jejíž cílové funkce se zpřesňují na základě poznatků získaných praktickým plněním prognózou založených programů a plánů. Mezi prognostickým a plánovacím systémem jako „samoučícími se“ systémy existuje tak přímá zpětná vazba zajišťující zvyšování úrovně prognózy, programu i plánu.

Prvořadá úloha celé škály vědeckotechnických, ekonomických a sociálních inovací, které jsou základem společenského pokroku, zdůrazňuje úlohu *programového systému* v plánovitém řízení sociálních procesů. Základem programového systému jsou dlouhodobé generální programy ideově politické, národohospodářské a sociální, vytyčované sjezdy komunistických a dělnických stran, které představují komplexní strategická východiska a směry společenského rozvoje i rozvoje systému plánovitěho řízení společenských procesů, jejichž dalším rozpracováním vznikají dlouhodobé programy jednotlivých národohospodářských odvětví, komplexů, územních celků i jednotlivých velkých inovací. Systém programů se tak diferencuje na programy generální, odvětvové a meziodvětvové, regionální a cílové. Předností programů je jejich schopnost postihnout řešení společenského rozvoje dlouhodobě a komplexně, od jejich cílově abstraktní podoby až po konkrétní realizační parametry — a to pod vedením odpovědného gestora s delegovanými pravomocemi, přesahujícími tradiční řídicí struktury. Programový systém tak odpovídá požadavkům progresivních strukturálních změn, které jsou jedním z rozhodujících intenzivních činitelů společenského růstu v období budování rozvinutého socialismu.

Nejbližše realizační fázi sociálních inovačních procesů je *projektování společenských procesů*. Geneze projektování ukazuje postupný růst jeho komplexnosti: od projektování technického, technologického a urbanizačního rozvoje k projektování velkých sociálně ekonomických systémů, pro něž se ujímá název „sociální projektování“. Sociální projektování sleduje dvojjediný cíl:

1. Zabezpečení optimálních podmínek vzniku nových či rekonstruovaných společenských objektů.

2. Zabezpečení optimálních podmínek práce a života lidí v těchto objektech, včetně eliminace negativních jevů spojených s jejich vznikem.

V *plánovacím systému* se prosazují dva vzájemně spjaté principy: princip komplexnosti a princip diferenciací. *Princip komplexnosti* se prosazuje ve čtyřech rovinách:

1. Komplexnost v postižení podstatných stránek společenské existence.
2. Komplexnost v postižení cílů a je zajišťujících zdrojů.
3. Komplexnost v postižení vazeb mezi odvětvově resortní vertikálou a územní horizontálou řízení.
4. Komplexnost v postižení celých inovací od vzniku invence až po realizaci.

Princip diferenciacie zdůraznil před více než dvaceti lety Oscar Lange, když zdůvodnil nutnost přechodu od představy plánu jako jediného globálního modelu k systému modelů. Základem tohoto pojetí je poznání, že celospolečenská reprodukce je vyšší kvalitou celé řady dílčích reprodukcí v jednotlivých odvětvích národního hospodářství a územních celcích, které je třeba analyzovat nejen z hledisek celku, ale i jejich reprodukčních specifík.

V současné době se zdůrazňuje zvláště diferenciacie územní, neboť v rámci celospolečenské reprodukce budou hrát stále větší roli různé formy vznikajících a rozvíjejících se odvětvově územních komplexů. V tradičních územních celcích, kde se komplexně realizují sociální aktivity, existují rozsáhlé rezervy ve využití místních zdrojů jak materiálních, tak v možnostech mobilizace místní tvůrčí aktivity a iniciativy obyvatel.

Princip diferenciacie je v územních celcích nutno kombinovat s agregací dosavadních historicky vzniklých plánovacích nástrojů v jednotné sociálně ekonomické plány založené na systému vědeckotechnických, ekonomických, sociálních a ekologických programů.

Národohospodářské sociálně ekonomické plány tvoří jádro celého systému řízení sociálních procesů. Jsou probilancovaným, hierarchicky strukturovaným modelem budoucího rozvoje, koordinujícím cíle a zdroje celého systému programů a projektů, který zahrnuje jen určitou, rozhodující část společenských aktivit. Sociálně ekonomický plán tak zahrnuje sféru programovaných, projektovaných a jiných aktivit, určuje rozměry cílů a zdrojů systému programů a projektů a zajišťuje progresivitu i realnost jejich plnění.

Realizace plánovaných cílů se bezprostředně týká *sféry implementace*, zajišťující optimální realizaci inovací cestou urychlování proudění a využívání inovačních informací.

Tento proces je závislý především na *zdokonalování informační základny a rozvíjení způsobů pronikání vědeckých poznatků do praxe*.

Hlavním úkolem v rozvoji informační základny plánovitého řízení sociálních procesů je odstranění disproporce mezi technicko-ekonomickou a sociálně ekologickou ukazatelovou a normativní základnou urychleným rozvojem sociálních a ekologických ukazatelů, norem a normativů, bez nichž není možno důsledně přejít od převážně technologického a ekonomického plánování k plánování sociálně ekonomickému. Mimořádná složitost rozvoje celé sociální sféry si vynucuje i podstatné zdokonalení a rozvoj *modelování sociálních procesů* a systémů počítačové techniky, zvláště pak *automatizovaných systémů řízení*.

Zároveň je třeba zdokonalovat všechny kanály, jimiž proudí informace o vědeckých invencích a inovacích do společenské praxe. Kromě publikačních výstupů zde jde o *rozvoj expertizního systému*, využívajícího znalostí odborníků z oblasti výzkumné, rozhodovací i praktické, *rozvoj systému výuky*, zvláště na středních a vysokých školách, a *rozvoj poradenského systému*. Expertiza, výuka a poradenství umožňují zpětnou informaci o ověření správnosti vědeckých poznatků praxí a formulaci nových společenských objednávek pro vědecký výzkum. Proto je expertní ocenění obsahem celé řady fází tvorby prognóz, programů, projektů i plánů sociálního rozvoje.

Tak jak se na základě rozvoje společenské rozšířené reprodukce rozvíjí sociální politika, musí se v souladu s ní zdokonalovat i systém plánovitého řízení sociálních procesů tak, aby postihoval a zahrnoval všechny aspekty a úkoly sociální politiky a

celý společenský inovační proces komplexně — od rozvoje vědeckého poznání až po realizaci vědeckých poznatků ve společenské praxi.

To vyžaduje respektování řady nových principů a využívání metod spjatých s realizací všeobecného cíle sociální politiky — všestranného rozvoje člověka a socialistického životního způsobu na základě rozvoje základních principů socialistického řízení — demokratického centralismu a sociální spravedlnosti.

Literatura

- Engels, B.: *Anti-Dühring*. Praha, SNPL 1949.
Lenin, V.I.: *Spisy*, sv. 6. Praha, Svoboda 1953.
Lenin, V.I.: *Spisy*, sv. 32. Praha, Svoboda 1955.
Lenin, V.I.: *Spisy* sv. 36. Praha, Svoboda 1957.
Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*, sv. 30. Praha, Svoboda 1955.
Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*, sv. 4. Praha, Svoboda 1958.
Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*, sv. 37. Praha, Svoboda 1972.
Socialnaja politika KPSS v uslovijach razvitogo socializma. Moskva, Gospolitizdat 1979

Резюме

Ф. Кутта: Социальная политика и совершенствование системы планового управления социальными процессами

Очерк расчленяется на 4 проблемных раздела.

Первый раздел посвящен проблематике общественной сущности социальной политики в ее отношении к остальным общественным сферам, особенно экономической. Экономическая и социальная политика образуют единство, основанное на постижении развития всех сторон общественной жизни.

Во втором разделе автор дает анализ понимания социальной политики в отношении к социальному планированию и характеризует содержание понимания социального в широком и узком смысле слова, анализирует взаимоотношения между этими двумя понятиями.

Третья часть посвящена содержанию социальной политики, включающей область труда, потребления, социально-классовой структуры в отношении к ее основным субъектам (рабочий класс — крестьянство — интеллигенция, молодежь, семья и трудовой коллектив), охраны и формирования окружающей среды. Интегрированным выражением всех социальных явлений является образ жизни. Автор определяет функции социальной политики во всех этих сферах.

В последнем разделе дается оценка системы планового управления социальными процессами как средства реализации социальной политики и намечаются главные направления ее дальнейшего развития.

Summary

F. Kutta: Social Policy and Improvement of the System of Planned Control of Social Processes

The paper is divided into four problem areas.

In the first part attention is paid to the social substance of social policy in its relation to other social spheres, in particular to the economic sphere. Economic and social policy form a unity based on the comprehension of the development of all the aspects of social existence.

The second part brings an analysis of the conception of social policy in relation to social planning. The content of the conceptions of the social in the broader and in the narrower sense of the word is characterized here, and relations between these two conceptions are analyzed.

The third part is devoted to the content of social policy which involves the areas of work, consumption, social-class structure in relation to its basic subjects (working class — farmers — intelligentsia, youth, family and working collective), conservation and planning of the living environment. An integrated expression of all social phenomena is the way of life. The paper delimits the functions of social policy in all these areas.

In its last part the paper evaluates the system of the planned control of social processes as a means of the realization of social policy and points to the main trends of its further development in the sense of expanding its complexity and system character.